

в Кулішевім хуторі, чи заховав ся де в третіх руках, не відомо, — а без того, по думці д. Перетца, годі брати ся до детальнійшої студії про сього віршопиєця. Третій розділ статі д. Перетца дає маленький причиннок до поясненя одного місця в „Москалю Чарівнику“ Котляревського, де панич Финтик хоче заспівати пісню „Не прельщай меня драгая“. Отсю пісню, очевидно модну у дрібних українських урядників ще в початку XIX в., подає д. Перетц у кількох українських записах, починаючи з половини XVIII в. Інтересно, як пісня, первісно російська (Сумарокова) перероблювала ся на Україні, поки, не траплячи язикового кольориту великоруського, не підійшла під форму української коломийки. В четвертім розділі д. Перетц зводить до купи звістки про козачка Климовського, ніби то автора пісні „Їхав козак за Дунай“ і подає варіанти тої пісні від найстаршого, друкованого в збірці Прача 1806 р. до тих, що в XIX в. були позаписувані з уст народу в Галичині й на Україні. Нарешті в остатнім розділі простудіовано текст тзв. псалми Сквороди (Ахъ ушли мои лѣта); д. Перетц подає найстарший звисний доси текст із запису Лютенського з половини XVIII в., далі текст із Богогласника вид. 1805 р. і в кінці пару текстів записаних із уст лірників.

Ів. Франко.

Katalog rękopisów archiwum XX Sanguszków w Sławucie ułożył i historją tegoż archiwum skreślił Bronisław Gorczak, konserwator zbiorów sławuckich w Sławucie, nakładem właściciela, 1902, str. XLV + 488 (I—XLV — Przedmowa; 1—375 — Katalog; 377—488 — Spis osób, miejscowości i urzędów).

Д. Горчак звисний тим, що під його доглядом вийшли III, IV і V том цінного видавництва „Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie“ (Львів, 1890—1897), а й до видання перших томів того-ж видавництва причинив ся він теж чимало (т. I—III вийшли 1887—1888 р. „pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobelskiego i B. Gorczaka“) — обдарував нас тепер катальогом рукописий Славутського архива. Оpubліковані до тепер грамоти славутського архива (в згаданім видавництві) сягають лишень до 1547 р. (т. I, 1366—1506; т. II, 1284—1506; т. III, 1432—1534; т. IV, 1535—147; т. V, 1513—1547). Безперечно денещо з того варте справді більшої уваги; та вжеж, ніде правди діти, рожевих надій — головно українських учених по сім і по тім боці кордону, сї грамоти не вдоволили. І всі з напруженою цікавістю очікували дальших томів „славутського архиву“, сподіючись бодай в дальших томах знайти інтересні вісти ось хочби до діяльности кн. Константина Острожського, до історії острожської „Ака-

демії“, та взагалі до історії того центра життя православних Українців, яким в тім часі (друга половина XVI і перша XVII в.), був Острог. Адже-ж се звісна річ, що родина Сангушків зібрала в свої руки дорогою спадщини, подружжя та королівських надань крім иньших маєтностей й великанські посілости кн. Острожських: серед того, розуміється, опинили ся в руках нових властителів й „munimenta“ кн. Острожських (хоч велика частина їх дістала ся до бібліотеки Оссолінських у Львові, а де-нещо розлило ся „по людях“: пор. Горчака Przedmowa, ст. VI). Та хоч ті сподівані томи не появили ся, то як раз згаданий каталог владжений д. Горчаком розвіяв й останки надій інтересованих: до історії України знайдеш в славутському архіві не багато. Та й взагалі, оскільки можна судити по дуже нераз лаяконічних заголовках рукописній, памяток, що мали би якесь більше, ширше значіння для історії культури, в княжій архіві в Славути — обмаль.

Яка сьому причина? Передовсім не треба забувати, що старі архиви переховувались виключно для цілий маєткових. „Munimenta“ були доказом власности (посідання дібр) та при зміні властителів переходили в чужі руки (Передмова, I). Так було й з архівом кн. Сангушків: се збиранина грамот різних родів, яких маєтности перейшли на рід Сангушків, та тим і поясняєть ся се, що в згаданім архіві пореховуєть ся найбільше грамот в справах маєткових, як спадщини, купна, надання, поміру, теж інвентарі, касові книги і т. н. З рештою годить ся згадати ще й се, що чимало грамот кн. Сангушків в р. 1543 аж до кінця XVII в. загинуло підчас воєн з Карлом XII (ст. II).

Початок славутського архіву сягає XVI в. Був се збір грамот кн. Сангушків лінії ковельської (було дві головні лінії Сангушків: коширська і ковельська; крім того була ще галузь лінії коширської, т. зв. лінія несухоїжсько-локацька). Коли 1543 р. кн. Василь Михайлович проміняв Ковель (зп. батьківщину) з королевою Боною за білоруські маєтности Смоляни, Горволь і Обольці, перенесено архів до Смолян. XVIII вік для кн. Сангушків ковельської лінії найщасливіший: їм удаєть ся злучити в своїх руках посілости вимерлої лінії коширської і несухоїжсько-локацької, дорогою подружжя стають вони панами величезних маєтностей Заславських та ще більшої ординації кн. Острожських (творцем ординації був кн. Януш Острожський, каштелян краківський) і иньших. Очевидна річ, що зі зростом маєтностей зросло також й число ріжного рода документів та привілеїв. На все те треба було й осібногo сховку, спеціального, великого приміщення: давні „ковані“ скрині вже не вистарчали. Таким чином стрічаємо архів в XVIII в. вже не в однім місці. З огляду на велике віддалене поодиноких „ключів“, мусіли переховувати ся конче і часто потрібні грамоти в Тарнові, Заславі і Озір-

пях на Білій Русі. Головний одначе архив переховував ся в Любартові, де була й княжа резиденція (ibid. II—IV).

Архив острожської ординації переховував ся теж в Любартові, та лишень до 1756 р. В тім році вивіз його кн. Януш Олександр Сангушко до Вишніча. 1766 перевезено його до Дубна, де переховував ся аж до смерти князя, себто 1775 р. Разом з Дубном перейшов тепер архив в руки кн. Любомірських, а вже в XIX в. більша частина дістала ся до бібліотеки Оссолінських у Львові, менша розпилла ся, як сказано, між людьми (ст. VI).

В XIX в. настає для славутського архива нова ера. Білоруський архив в Озірцях переносять (1840 р.) до Заслава, а ще 1812 р. зроблено те саме й з архивом в Любартові (а також з частиною грамот тарнівського архива). Таким чином зцентралізовано поодинокі збірники в одно, а 1866 р. перенесено до Славуті, де переховують ся вони аж до нинішнього дня (ст. XIV—XLI).

Очевидна річ, що великопанський архив потребував вже дуже давно й особного урядника. Його обов'язком було не лишень доглядати та порядкувати родові пам'ятки, але навіть виступати на судах в найрізномродніших маєткових спорах з цілим апаратом документальних доказів і т. и., що вимагало чималого знання права та документів. Першим звісним „архівістом“ в Любартові був „urodzony Jacek Kazimierz Ratajewicz“ (1726—1778). Як він, так і його наступники — се вірні панські слуги, що проживають на своїх становищах аж до смерті. Князі показують до них велику прихильність та щедро нагороджують їх труд (ст. IV, XX). З поміж архівістів заслугоє памяти Йосиф Пачоский (працює в Заславі від 1829—1833). Він був об'являемий з руською палеографією та заслужив ся чимало тим, що відчитував „трудні до відчитання“ руські грамоти та подавав їх докладні змісти. Від 1866 р. (вже в Славуті) був архівістом Лев Романовский, 66-літний старець. З початку адвокат в Камінці Подільським, опісля завідатель славутських дібр та плеєпінтент Романа і Ядвіги кн. Сангушків, став він на старість доглядачем старини. Замітний тим, що писав „zgrabne wiersze okolicznosciowie“, і то в українській мові. Крім того звісний в науковій польській літературі генеальогією гр. Потоцких (Варшава, 1882). Лишив численні рукописи (умер 1882 р. ст. XLI). Наступником Романовского став теперішній консерватор „zbiorów sławuckich“ д. Броніслав Горчак. Вкінці годить ся згадати, що чимало причинив ся до видання згаданого на початку „Archiw-u XX. Sanguszków“ й д. Радзімінський, сусід Славуті (ст. XLIV). О скільки одначе заслужив ся при тім самім д. П. Скобельський (він теж підписаний на I томі „Archiw-u“) д. Горчак у своїй „історії архіву“ не згадує. А се думаю не завадило-б, вже

хочби лишень для тих самих слів С. Голєпбйовського, які д. Горчак прикладає й до себе самого („Wspominając o wydaniu Archiwum XX. Sanguszków, możeby ludzie wspomnieli, że się do tego wydania pracą moją przyłożył“ — ст. XLIV).

З князів-власителів заслугує особлившої уваги кн. Роман, син кн. Володислава. Його то заходам та щедрости завдячувати треба ось ті цінні видання: 1) Згадане вже „Archiwum XX. Sanguszków т. I—V; 2) Sapiehowie. Materiały genealogiczno majątkowe. Спб., 1889—1894; 3) Rodowód XX. Olgerdowiczów Sanguszków, Славута, 1899; 4) Каталог, який саме тепер обговорюємо і 5) Sprawa początków rodu XX. Sanguszków, Львів, 1901. Крім того друкуєть ся тепер в Славуті Каталог пергаментів, та приготавлиєть ся до друку „історична монографія кн. Сангушків“ пера Л. Радзівинського та Б. Горчака (ст. XLII).

Як я вже в горі зазримітив, опублікований д. Горчаком каталог рукописий не вдоволив наших надій. Тих 1127 кодексів (ст. 1—375) — се останки багатого колись архиву найбагатших магнатських литовсько-руських родин, в більшій часті збірники ріжного рода судових суплік, трансакцій, адміністраційно-господарських нотат, рахунків, інвентарів і т. и., які безперечно мають деяке значінне, все-ж таки, щоби в них „odzwierniadła się całe życie przeszłe, tak publiczne, jak prywatne“, так говорити годі.

Каталог рукописий уложений хронологічно. При гляданню се служить великою помочію й за се належить ся д. редакторови дяка. Ми довідуємо ся таким чином, що грамот в XVI в. є найменше, ледви около 50 і то разом з кількома сучасними копіями (мабуть через помилку попав в сей каталог й оден кодекс пергаментовий, нр. 1). Деящо з того вже опубліковано в „Archiw-i“ (т. I, III і IV). Деякі „матеріяли“ справді цінні (прим. нр. 4, 5, 10, 32, 35 і 57). Грамот в XVII в. є до 200 й кількадесять, найбільш в віка XVIII — понад 800.

Очевидна річ, найбільше тут документів до історії родини Сангушків. В більшій часті, се найріжнородніші документи маєткові, дібр т. зв. українських, волинських, білоруських, литовських, люблинських, тарнівських, а навіть угорських, та деящо генеалогічних записок. Того самого рода й грамоти, що дотикають иньших магнатських родів, як Острожські (головно матеріяли до Острожської ординації), Заславські, Лещинські, Черторийські і иньші.

Близшой уваги варті отсі кодекси: нр. 170—171 — се історичні матеріяли з рр. 1660—1664 і 1661—1668, як бачу, дуже інтересні пам'ятки до історії чуднівської кампанії та польсько-московських пере-

говорів. Нр. 203 — інвентарі ярославського ключа з рр. 1678—1695, що ще в XVI в. перейшов до ки. Острожських. Нр. 273 містить цікаві „desideria civium Leopoliensium ritus graeco-uniti“ (кодекс містить матеріали історичні з рр. 1696—1727). Нр. 306 — miscellanea з XVII в. містить цінні пам'ятки до історії Острожської ординації та пашквіль на Богдана Хмельницького (Genealogia Bohdana Chmielnickiego). Ще більшої уваги вартий кодекс нр. 387. Це історичні матеріали, між якими стрічаємо й оригінальні листи гетьмана Дорошенка до короля. Можуть знайти ся цікаві вісти в кореспонденції генерал-майора Яна de Witte, генерального коменданта пограничних фортец „подільських й українських“. Листи писані в Каменця з рр. 1768—1785. До історії „панських“ козаків належать кодекси нр. 55, 122, 228 і 681. Кодекс під нр. 102 має заголовок: „Regestr Petihorców Kozaków, we włości zasławskiej mieszkających, opisany 11 die Julii anno 1655“. До історії діяльності князя К. К. Острожського, Інатія Потія, до історії острожської „Академії“, до діяльності ось таких голосних діячів, яких імена зв'язані з Острогом, як Герасим Данилович Смотрицький, його син звівний Мелетій, братя Наливайки, Кирило Люкаріс і много много иньших півнійших, не вказано й одробини. *Ол. Сушко.*

× Д. П. Миллеръ — Архивы Харьковской губернии (Труды Харьковск. предварит. Комитета по устройству XII археол. съезда, т. II, ч. I — Сборникъ Харьк. Ист. Филол. Общества, т. 13, ст. 197—435).

Ся цінна праця складаєть ся з описів 9 архивів Харківщини, які ш. автор відвідав в 1900 та 1901 рр. Перейдемо усї сї архиви по черві, нотуючи по дорозі усе, що має загальнійший інтерес.

1) Архив в с. Хотені, Сумського пов. (ст. 157—270), фамилій-нрїй архив графині А. Д. Строганової. Документи безпосередно дотикають історії Сумського краю в XVII та XVIII ст.: осадчим міста Сум був полковник Герасим Кондратов, від якого веде свій рід і графиня Строганова; отже й документів лишило ся найбільш з роду Кондратових, до яких належало між иньшим і с. Хотень. При кінци XVIII в. Хотень перейшло до М. Комбурлея, за часів Наполена губернатора, а потім і генерал-губернатора на Волини. Тоді як документи Кондратових мають спеціяльно місцевий інтерес, папери Комбурлея дають багато інтересного для історії правобічної України, а також і Галичини на початку XIX ст. Зберегли ся там листи до Комбурлея від ріжних визначних польських діячів того часу — Салігів, Четвертинських, Радзивілів, гр. Шлятера, Тадея Чацкого, Софії Потоцької, Чарторийського, гр. Ржевуского,